

NUKUU

KISWAHILI

DARASA LA TATU (III)

Sura ya Kwanza

Sauti za herufi mwambatano

Zoezi

Soma sauti za herufi mwambatano **ngw**, **ndw**, **njw**, **mbw** na **nzw** katika maneno maneno yafuatayo:

pangwa,	chungwa,	fungwa,	tingwa,	pingwa,	shindwa,	tendwa,
undwa,	pendwa,	lindwa,	chanjwa,	chinjwa,	vunjwa,	kunjwa,
tunzwa,	ombwa,	mbwembwe,	mtumbwi,	ombwa,	funzwa,	dimbwi,
kinywa,	tengenezwa,	finyangwa,	mchwa,	mbweha,	waungwana,	ngwara,
bingwa,	gongwa,	pandwa,	chezwa,	mlimbwende,	agwa	

Zoezi

Soma sentensi zifuatazo kwa sauti na haraka

- 1) Wafungwa hulindwa popote wanapokuwa.
- 2) Mbwa wetu aligongwa na gari
- 3) Timu ya Kimbwe ilifungwa magoli mawili kwa moja.
- 4) Mchwa walikula daftari zangu
- 5) Turubai lilikunja na kufungwa kwa kamba.
- 6) Kinywa husafishwa kwa maji safi
- 7) Dawati zetu zimetengenezwa kwa mbao
- 8) Mtumbwi wa babu umegongwa na ngalawa.
- 9) Mgonjwa alishindwa kula machungwa.
- 10) Mgeni rasmi aliagwa jana asubuhi
- 11) Watoto hulindwa wakati wote.
- 12) Kinga ilinikinga na magonjwa ya kuambukizwa.
- 13) Nyumba iliyojengwa na Musa ilivunjwa kwa urahisi.
- 14) Ufunguo uliochongwa na Doto hauvunjwi na kitu chochote.
- 15) Tausi ni ndege anayetembea kwa mbwembwe.

Zoezi

Darasa la k

Chagua herufi ya jibu sahihi.

(i) Tunasafisha _____ kila baada ya mlo.

- (a) mwili
- (b) kinywa
- (c) meno
- (d) fizi

(ii) Mtoto mtiifu _____ vizuri na jamii yake.

- (a) anafunza
- (b) amefuzu
- (c) amefunzwa
- (d) amefaulu

(iii) Jongoo _____ na miguu mingi.

- (a) amefinyangwa
- (b) ametengenezwa
- (c) ameumbwa
- (d) amejengwa

- (iv) Chungu cha bibi _____ kwa udongo mwekundu.
- kimefinywa
 - kimefinyangwa
 - kimefinyanga
 - kimeumbwa
- (v) Kitanda chetu _____ kwa chuma.
- kimetengeneza
 - kimetengenezeka
 - kimetengenezesha
 - kimetengenezwa
- (vi) Koti la babu limeliwa na _____.
- kunguni
 - mchwa
 - chawa
 - kiroboto
- (vii) Tochi ya kaka ina _____ mzuri.
- mwanga
 - umbo
 - miale
 - nuru

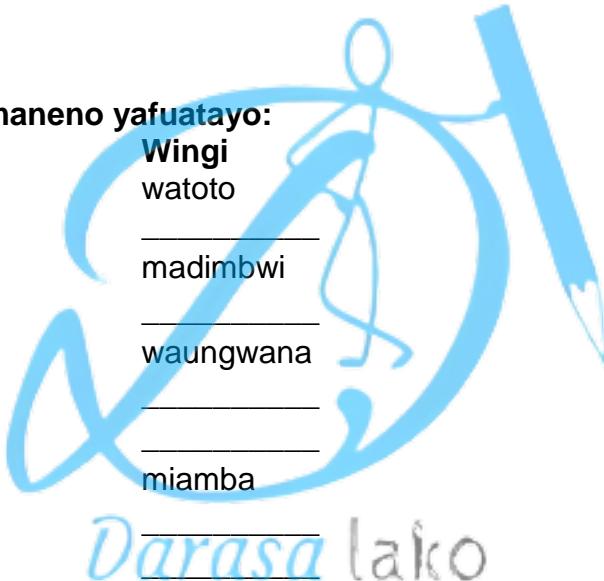
Zoezi

Andika umoja na wingi wa maneno yafuatayo:

Umoja

Mfano: Mtoto

- mbweha
- _____
- mtumbwi
- _____
- ngwara
- ngedere
- _____
- bingwa
- Chungwa

zoezi

Tunga sentensi kumi kwa kutumia jedwali lifuatalo, kisha soma sentensi hizo kwa sauti.

Mpira	alimdondosha		ngwara
Wanafunzi	ulichezwa		karanga
Mzee Mbwete	alichinjwa		watoto wote
Mlimbwende	iliungwa	kwa	kisu
Mboga	hufunzwa	na	picha
Kengele	limepambwa		mbwembwe
Darasa	iligongwa		walimu
	hupendwa		

Mfano

1. Mpira ulichezwa na watu wote.
2. Mboga iliungwa kwa karanga

Zoezi

Panga sentensi zifuatazo kwa mtiririko:

1. Ngozi yake imeundwa kwa rangi nyingi nzuri ambazo hubadilikabadilika.
2. Hakika kinyonga ni mnyama aliyefunzwa kutembea kwa mbwembwe.
3. Anapowaona watu, hutembea kwa haraka kwani anaogopa kujeruhija.
4. Rangi hizo humsaidia kujilinda na maadui ili asionekane.
5. Kinyonga ni mnyama muungwana na mwema sana

Zoezi

Jaza nafasi zilizoachwa wazi kwenye aya ifuatayo kwa kutumia maneno uliyopewa:

_____ kutunzwa, _____ mbwembwe, _____ mtumbwi, _____ alichinjwa,
_____ \machungwa, _____ mbwa, _____ walikaangwa, _____ alishindwa

Siku moja baba alielekea ziwani akapanda _____ kwenda kuvua dagaa. Baada ya kutoka ziwani alinunua _____ akayapeleka nyumbani. Wote tulimpokea kwa _____ huku tukifurahia zawadi alizotuletea. Dagaa _____ vizuri na _____ kwenye kikapu. Kaka _____ kumpa mbwa dagaa kwa kuwa mbwa wetu hapendi kula dagaa. Bahati nzuri ng'ombe wa jirani _____. Hivyo, kaka alikwenda kwa jirani kuchukua mifupa kwa ajili ya _____ wetu.

Darasa lako

Sura ya pili Kuzungumza

Zoezi

Eleza maana za maneno yafuatayo, kisha tunga sentensi mbili kwa kila neno.

Mfano: kubali - kitendo cha kuridhia au kuafiki

Bibi alikubali kutusimulia hadithi baada ya chakula cha jioni.
Mwalimu alikubali kwenda kuwasalimu wazazi wetu.

1. agiza
2. pweza
3. shwari
4. adui

5. fikiri
6. kubali

Majibu ya maana za maneno

1. Agiza ni kitendo cha kumuambia mtu afanye jambo fulani au kutaka kuletewa kitu kutoka mbali
2. Pweza ni aina ya samaki wanaoishi baharini wenyewe mikono minane
3. Shwari ni hali isiyokuwa na shida
4. Adui ni mtu asiye na nia nzuri
5. Fikiri ni hali ya kuwa na mtazamo juu ya jambo fulani
6. Kubali ni muafaka unaofikiwa na pande mbili au zaidi

Zoezi

Jibu maswali yafuatayo:

- (i) Taja vitu vitano vinavyopatikana shulenii.
- (ii) Taja majina ya vitu hivyo katika umoja na wingi.
- (iii) Eleza matumizi ya kila kimoja.

Zoezi

Andika wingi wa vitu hivi.

Umoja	Wingi
1) Gari	
2) Simu	
3) Taa	
4) Mti	
5) Wembe	
6) Koti	
7) Chupa	
8) Mchanga	
9) Nyumba	
10) Gauni	
11) Nywele	
12) Jiwe	
13) Shati	
14) Sufuria	
15) Jembe	

Zoezi

Andika umoja wa vitu hivi.

	Umoja	Wingi
1.		Mayai
2.		Mito
3.		Mifuko
4.		Mabegi
5.		Maini

6.		Maembe
7.		Miguu
8.		Macho
9.		Mabega
10.		Vidole
11.		Maji
12.		Unga
13.		Karatasi
14.		Mibuyu
15.		Vyakula

Zoezi

Badili sentensi zifuatazo ziwe katika wingi.

Mfano: Rangi hii ni nzuri.

Rangi hizi ni nzuri.

Penseli hii imevunjika.

Penseli hizi zimevunjika.

1. Mfuko huu ni mkubwa.
2. Meza hii ni safi.
3. Nyumba hii ni nzuri.
4. Kitabu hiki ni kidogo.
5. Jiwe hili ni kubwa.
6. Chakula hiki ni kitamu
7. Muhogo huu ni mchungu
8. Chandarua hiki ni kisafi
9. Mti huu ni mrefu
10. Huyu ni mzazi wangu

Zoezi

Badili sentensi zifuatazo ziwe katika umoja.

Mfano: Furaha amepewa zawadi ya madaftari.

Furaha amepewa zawadi ya daftari.

Walimu wanafundisha vizuri.

Mwalimu anafundisha vizuri.

- 1) Miti mirefu imeanguka.
- 2) Baba amenunua magari mawili.
- 3) Wanafunzi wamepanda maua mazuri.
- 4) Madarasa yetu yana madirisha makubwa.
- 5) Shangazi zangu wamekuja
- 6) Watoto wanacheza mpira
- 7) Machungwa ni matunda matamu
- 8) Maji yote yalimwagika
- 9) Waliamka asubuhi na mapema
- 10) Taa za shule yetu zinawaka vizuri.

Sura ya Tatu

Kutumia msamiati

Eleza maana za maneno yafuatayo, kisha tunga sentensimbili kwa kila neno.

Mfano: **honi** - kifaa kwenye chombo cha usafiri ambacho kikibonyezwa/kuvutwa hutoa mlio wa tahadhari kwa watu au vyombo vingine

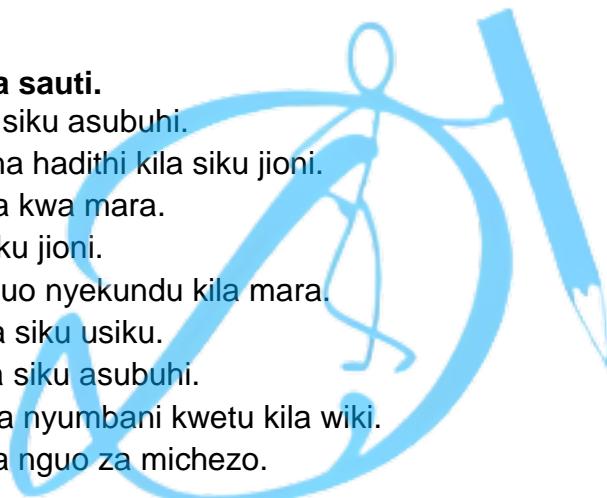
- Mimi ninapenda honi ya treni.
- Dereva alinipigia honi nilipokuwa ninavuka barabara.

1. honi
2. fika
3. shuka
4. dereva
5. kondakta
6. nauli
7. tiketi
8. abiria
9. kituo

Zoezi

Soma sentensi zifuatazo kwa sauti.

- (i) Mama huchemsha chai kila siku asubuhi.
- (ii) Shangazi husoma kitabu cha hadithi kila siku jioni.
- (iii) Kaka huosha vyombo mara kwa mara.
- (iv) Mimi husoma kitabu kila siku jioni.
- (v) Mjomba hupenda kuвая nguo nyekundu kila mara.
- (vi) Bibi hutusimulia hadithi kila siku usiku.
- (vii) Dada hufanya mazoezi kila siku asubuhi.
- (viii) Sisi husafisha mazingira ya nyumbani kwetu kila wiki.
- (ix) Kila Alhamisi, Faraja huвая nguo za michezo.
- (x) Mtoto huyu hulia kila mara.

Darasa la

Jibu maswali haya.

- (i) Huwa unafanya nini kila siku asubuhi?
- (ii) Eleza shughuli unazofanya kila Jumamosi.
- (iii) Wazazi au walezi wako hufanya nini kila Jumamosi?

Zoezi

Tunga sentensi tisa sahihi kwa kutumia jedwali lifuatalo:

Kifungu A	Kifungu B	Kifungu C
Kila siku mwalimu	hucheza	mazoezi ya viungo
Kila mara dada	hufundisha	wanafunzi darasani
Kila jioni kaka	hufanya	mpira wa miguu

Mfano;

- 1) Kila siku mwalimu hufanya mazoezi ya viungo.
- 2) Kila mara kaka hucheza mpira wa miguu.

Zoezi

Panga sentensi hizi kwa mtiririko sahihi ili kupata habari.

1. Hutandika vitanda vyao, huoga na kuvalaa sare za shule.
2. Hunywa chai na kwenda shuleni.
3. Husimama mstarini na kuingia darasani.
4. Huamka mapema kila siku asubuhi.
5. Baada ya masomo hurudi nyumbani.
6. Hufagia darasa lao na uwanja wa shule.
7. Jamali, Hamisi na Rehema wanasona Darasa la Tatu.

Zoezi

Tunga sentensi tatu kwa kila muundo.

1. hu_ . . .
2. mara kwa mara . . .
3. kila . . .

Mfano

1. Mwalimu hufundisha wanafunzi wake
2. Mtoto hulia mara kwa mara kila siku
3. Hucheza mpira kila siku

Zoezi

Andika shughuli za kila siku zinazofanywa na watu unaoishi nao nyumbani kwenu.

Zoezi

Tunga habari fupi kuhusu shughuli unazozifanya kila siku.

Sura ya Nne

Visawe na vinyume

Visawe ni nini?

Visawe ni maneno yenye maana sawa

Kwa mfano

- **Gari** jina lingine huitwa **motokaa**.
- **Tembo** jina linguine huitwa **ndovu**.

Mifano mingine ya visawe

1) Shangilia	-	furahia
2) Adabu	-	heshima
3) Gari	-	motokaa
4) Tembo	-	ndovu
5) Pipi	-	peremende
6) Hela	-	fedha au pesa
7) Kalamu	-	peni
8) Chumvi	-	munyu
9) Muda	-	wakati
10) Ndala	-	kandambili
11) Tisa	-	kenda
12) Wiki	-	juma
13) Ada	-	karo
14) Sikukuu	-	sherehe
15) Tamati	-	mwisho
16) Bafu	-	maliwato
17) Friji	-	jokofu
18) Shamba	-	konde
19) Kaa	-	keti
20) Shida	-	dhiki
21) Treni	-	garimoshi
22) Katani	-	mkonge
23) Waza	-	tafakari
24) Faulu	-	fuzu
25) Mzee	-	kikongwe
26) Beseni	-	sinia

Zoezi 1

Chagua maneno yenye maana sawa na kuyaweka pamoja.

Mfano: chumvi – munyu

(i) chumvi	(ii) muda	(iii) ndala	(iv) tisa	(v) wiki
(vi) kandambili	(vii) wakati	(viii) kenda	(ix) munyu	(x) juma

Zoezi 2

1. Oanisha maneno ya **sehemu A** na **B** yenyé maana sawa.

Mfano: (i) ada - (f) karo

Sehemu A	Jibu	Sehemu B
(i) ada		(a) jokofu
(ii) tamati		(b) maliwato
(iii) bafu		(c) keti
(iv) friji		(d) dhiki
(v) shamba		(e)conde
(vi) kaa		(f) karo
(vii) shida		(g) mwisho

2. Andika maneno yenyé maana sawa na maneno haya.

- (i) mwisho _____
(ii) faulu _____
(iii) ona _____
(iv) waza _____
(v) beseni _____

3. Andika sentensi zifuatazo kwa kutumia maneno yenyé maana sawa na yaliyokozwa wino.

Mfano: Kaka alipanda kwenye mti mrefu.

Kaka alikwea kwenye mti mrefu.

- a) Wanafunzi wote waliambiwa **wakae** kwenye viti.
b) Wakulima wa Mkoa wa Tanga wanalima **katani**.
c) Tunasherehekea **sikukuu** ya uhuru kila mwaka.
d) **Paka** wetu ana rangi nzuri.
e) Darasa letu lina **madawati** mengi
f) Wageni walifika **muda** sahihi
g) Tutakwenda shambani **wiki** ijayo
h) Matunda yamehidhiliwa kwenye **jokofu**
i) Baba amenunua **gari** la mizigo
j) Watoto yatima hukumbana na **dhiki** mbalimbali

Vinyume vya maneno

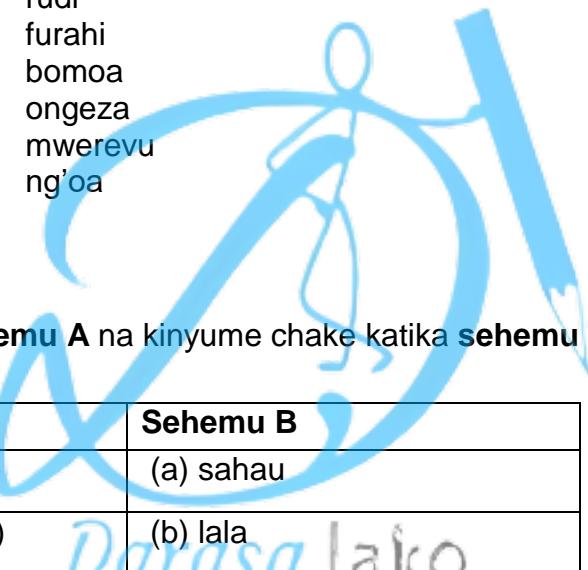
Vinyume vya maneno ni maneno yanayopingana na mengine.

- Kwa mfano:

Tembea	-	kimbia
Panda	-	shuka
Safi	-	chafu
Paa	-	tua
Kaa	-	simama
Fungua	-	funga
Lia	-	cheka
Mbali	-	karibu
Maskini	-	tajiri
Kumbuka	-	sahau
Amka	-	lala
Ziba	-	zibua
Juu	-	chini
Mbaya	-	nzuri
Adui	-	rafiki
Jenga	-	bomoa
Nenda	-	rudi
Kasirika	-	furahi
Jenga	-	bomoa
Punguza	-	ongeza
Mjinga	-	mwerevu
Panda	-	ng'oa

Zeozi

- Oanisha maneno ya **sehemu A** na kinyume chake katika **sehemu B**.

Sehemu A		Sehemu B
(i) mbali	()	(a) sahau
(ii) maskini	()	(b) lala
(iii) kumbuka	()	(c) zibua
(iv) amka	()	(d) tajiri
(v) ziba	()	(e) karibu

2. Chagua neno ambalo ni kinyume kutoka katika orodha hii, kisha jaza nafasi iliyowachwa wazi.

juu, mbaya, adui, lia, bomoa, mwembamba

Neno	Kinyume
1) Mnene	_____
2) Rafiki	_____
3) Cheka	_____
4) Jenga	_____
5) Chini	_____
6) Mzuri	_____

Zoezi

1. Andika kinyume cha maneno yaafuatayo:

a) ingia	_____
b) _____	sahau
c) kidogo	_____
d) _____	rudi
e) kusanya	_____
f) polepole	_____
g) njoo	_____
h) _____	Nzuri
i) Lala	_____
j) Paka	_____

2. Andika kinyume cha maneno yaliyokozwa wino katika sentensi hizi.

- i) Baba alipanda kwenye gari **dogo**.
- ii) Limbi anasoma shule iliyopo **mbali**.
- iii) Kitanda changu ni **kifupi**.
- iv) Wavuvi walivua samaki **wakubwa**.
- v) Bibi alivuna mahindi **machache**.

Zoezi

Soma hadithi hii, kisha fanya zoezi linalofuata.

Mfalme mjinga

Siku moja mfalme **mjinga** aliitisha mkutano. Wananchi wake walikusanyika kwa wakati uliopangwa. Katika mkutano huo, aliwataka wananchi wake kufanya mambo yao kwa ushirikiano. Aliwataka **maskini** wote wawasadie wasiojiweza. Vilevile, aliamuru **kuvunjwa** kwa nyumba za kisasa. Mfalme mjinga aliwakumbusha wananchi wake **kupunguza** vyumba nya madarasa. Halafu, aliwahimiza wananchi wake **kung'oa** miti mbalimbali katika mazingira yao. Wananchi wote **walikasirika**, hivyo hawakuonesha ishara ya kumuunga mkono.

Swali

Rudia kuandika hadithi hii kwa kuandika kinyume cha maneno yaliyokozwa. Kichwa cha hadithi kiwe MFALME MWEREVU.

Methali, Nahau na Vitendawili

Methali

Mfano wa methali

1. Asiyefunzwa na mamaye, hufunzwa na **ulimwengu**.
2. Haraka haraka haina baraka.
3. Fata nyuki ule asali.
4. Fuata wema upate mema.
5. Fimbo ya mbali haiui nyoka.
6. Maji yakimwagika hayazoleki
7. Ndo ndo si chururu
8. Funika kombe mwana kharamu apite.
9. Ganda la mua la jana, chungu kaona kivuno.
10. Haba na haba, hujaza kibaba.
11. Haki ya mtu hailiki.
12. Hakuna masika yasombu.
13. Hapana marefu yasio na mwisho.
14. Hasira, hasara.
15. Hatua ndefu hufupisha mwendo.
16. Yaliyoopita si ndwele,tuganga yajayo.
17. Jambo usilo lijua, usiku wa giza.
18. Jogoo la shamba haliwiki mijini.
19. Jungukuu, halikosi ukoko.
20. .Kidole kimoja hakivunji chawa.
21. Ngoja ngoja yaumiza matumbo
22. Kila mtu na bahati yake.

23. Asiye sikia la mkuu, huvunjika guu.
24. Abebwaye hujikaza.
25. Adhabu ya kaburi aijuae maiti
26. Ahadi ni deni
27. Akiba haiozi
28. Akili ni mali
29. Akufanyiaye ubaya, mlipe wema.
30. Ng'ombe wa Maskini hazai

Zoezi

Anzisha na malizia methali zifuatazo kwa kuchagua jibu sahihi kwenye kisanduku. hajikwai, samaki mkunje, asiyefunzwa na mamaye, yaumiza matumbo, hula mbivu, siku za mwizi, haina baraka, kuuliza, umoja ni nguvu, haiozi, yaumiza matumbo, mtoto umleavyo, hakivunji chawa

Mfano: Ngojangoja
 Ngojangoja yaumiza matumbo.
 ndivyo akuavyo.
 Mtoto umleavyo ndivyo akuavyo.

- i) Mvumilivu
- ii) si ujinga.
- iii) Mwenda pole
- iv) ni arobaini.
- v) Akiba
- vi) utengano ni udhaifu.
- vii) Haraka haraka.....
- viii)..... angali mbichi.
- ix) Kidole kimoja.....
- x) hufunzwa na ulimwengu.

Nahau

Mfano wa nahau

1. Vunjaka moyo:- kata tamaa
2. Ng'ata sikio: -nong'oneza
3. Kuzunguka mbuyu:- kula rushwa
4. Amekula chumvi nyingi- ameishi miaka mingi
5. Amekuwa popo- kigeugeu
6. Kuchungulia kaburi- kunusurika kufa
7. Amevaal miwani- amelewa pombe
8. Kula mlungura-kula rushwa

9. Kumezea mate-kutamani
10. Kumeza maneno-kutunza siri
11. Kaza kamba –usikate tamaa
12. Mbiu ya mgambo- tangazo
13. Mtu mwenye ndimi mbili- kigeugeu
14. Paka mafuta kwa mgongo wa chupa- danganya
15. Mungu si Athumani – Mungu hapendelei
16. Kupiga vijembe- kumsema mtu
17. Ahadi ni deni- timiza ahadi yako
18. Fyata mkia – nyamaza

Zoezi

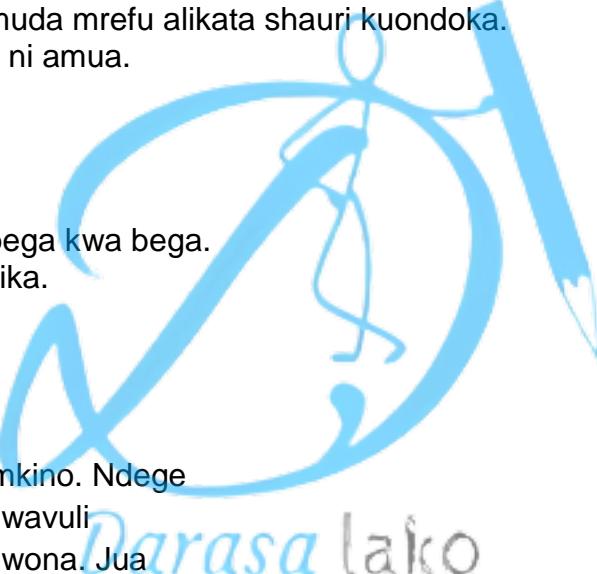
Toa maana ya nahau zilizopigiwa mstari kwa kuchagua jibu sahihi kwenye kisanduku.

(i) ni mchoyo	(ii) ni mwizi	(iii) ameoa	(iv) amelewa
(v) kwa kushirikiana	(vi) kufa moyo	(vii) kukubaliana	(viii) amua

Mfano:

- Baada ya kusubiri kwa muda mrefu alikata shauri kuondoka.
- Kata shauri maana yake ni amua.

- (i) Kaka amepata jiko.
- (ii) Mjomba ameava miwani.
- (iii) Juma ana mkono mrefu.
- (iv) Wanakijiji wanafanya kazi bega kwa bega.
- (v) Chausiku ana mkono wa birika.

Vitendawili

1. Anajenga ingawa hana mkino. Ndege
2. Ajifunga na kujifunika. Mwavuli
3. Akitokea watu wote humwona. Jua
4. Hutembea watatu. Mafiga
5. Mlimani sipandi. Maji
6. Nameza lakini sishibi. Mate
7. Nanywa supu na nyama naitupa. Muwa
8. Ngozi ndani, nyama juu. Firigisi
9. Nikicheka kinacheka nikinuna kinanuna. Kiooninakwenda naye na kurudi naye. Kivuli
10. Nyumba yangu kubwa, haina mlango. Yai
11. Nyumba yangu ina nguzo moja. Uyoga
12. Popote niendako anifuata. Kivuli
13. Shamba langu kubwa lakini mavuno hayajazi kiganya. Nywele kichwani
14. Twamsikia lakini hatumwoni. Sauti
15. Watu wote ketini tumfinye mchawi. Kula ugali
16. Watoto wangu wote nimewavika kofia nyekundu. Jogoo

17. Kuku wangu hutagia mezani. Nanasi
18. Tega nikutege. Mwiba
19. Popo mbili zavuka mto. Macho
20. Jembe la wangoni haliishi. Miguu/nyayo

Zoezi

- 1) Kuku wangu katagia mibani. _____
- 2) Nyumba yangu ina nguzo moja.
- 3) Babu kalala ndevu nje. _____
- 4) Nyumba yangu haina mlango. _____
- 5) Mtoto wangu nikimpa chakula
- 6) Analia nisipompa ananyamaza. _____
- 7) Juu mboga katikati kuni chini ugali. _____
- 8) Tajiri wa rangi. _____
- 9) Ana mkoa wa birika. _____

Zoezi

Tega na tegua vitendawili vifuatavyo kwa kuchagua jibu sahihi.

machicha ya nazi, ajenga ingawa hana mikono, matairi
ya gari, mbwa, kitanda, kinywa, popoo mbili zavuka
mto, anga na nyota, firigisi, kivuli, ni rafiki na ni adui

- (i) Koti la babu halikosi chawa.
- (ii) Kisima cha bibi hakikauki.
- (iii) Ngozi ndani nyama juu.
- (iv) Kila niendako ananifuata.
- (v) macho
- (vi) moto
- (vii) Nyanya yako ana huruma hukubeba ulalapo.
- (viii) ndege

Tegua vitendawili vifuatavyo

- (i) Ukoo wetu hauishiwi na safari. _____
- (ii) Kafa huku akining'inia. _____
- (iii) Mwanangu hunipa kitu kitamu lakini akichokozwa hutawanya watu. _____
- (iv) Ana miguu ya msumeno. _____
- (v) Anakula lakini hashibi. _____
- (vi) Ana mdomo lakini anauma kwa mkia. _____

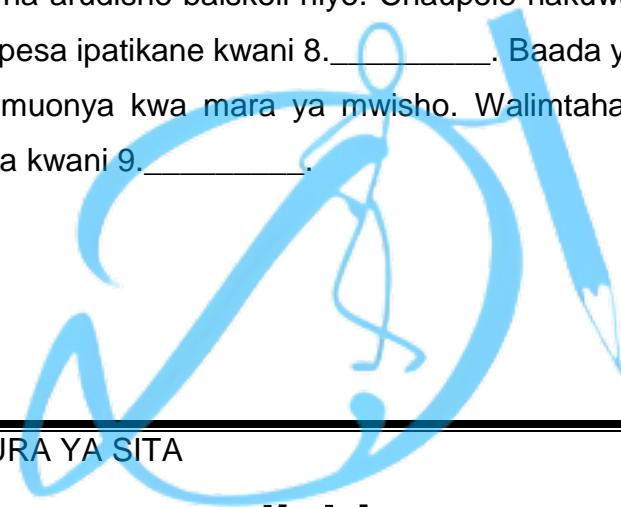
Zoezi

Soma habari ifuatayo, kisha jaza nafasi zilizoachwa wazi kwa kuandika methali, nahau na vitendawili vilivyopo kwenye boksi.

asiyefunzwa na mamaye hufunzwa na ulimwengu, mchuma janga hula na wa kwao, miaka nenda miaka rudi, hakufua dafu, siku za mwizi ni arobaini, kupiga maji, sikio la kufa halisikii dawa, mkono mrefu, kukata mzizi wa fitina

Madhara ya dawa za kulevya

Chaupele ni kijana mkorofi sana anayependa kuvuta bangi. Vilevile, ana1._____ na anapenda 2._____ hadi kuanguka mtaroni. Ndugu zake wamekuwa wakimuonya kuacha tabia hizo 3._____ lakini Chaupele hasikii kwani 4._____. Siku moja alivuta bangi sana, kisha akaenda kijiji cha jirani kuiba balskeli ya balozi. Baada ya tukio hilo, aliona vijana wanne wakimkimbiza na kumwambia atupe balskeli chini. Ama kweli 5._____, hakutegemea kuwa angekamatwa. Alijitahidi kuongeza mwendo lakini 6._____. Vijana hao walimpiga sana kwa sababu walikuwa na hasira kali. Vilevile, walitaka 7._____ kwa kumchoma moto. Ghafla, akatokea mzee mmoja mwenye hekima na busara hapo kijijini akawakataza vijana hao wasimuue. Mzee huyo alishauri Chaupele apelekwe polisi. Baadaye alipelekwa mahakamani na aliamriwa aliye faini ya shilingi laki tatu na arudishe balskeli hiyo. Chaupele hakuwa na hiyo fedha. Ndugu zake walichangishana ili hiyo pesa ipatikane kwani 8._____. Baada ya kulipa fedha hiyo, ndugu zake walimuonya kwa ~~mara~~ ya mwisho. Walimtahadharisha kuwa atakuja kupatwa na matatizo makubwa kwani 9._____.

SURA YA SITA

Alama za uandishi

Mfano wa alama a uandishi

Alama	Jina	Matumizi
▪	Nukta	Kuonesha mwisho wa sentensi Mfano: Kioo kimevunjika.
,	Mkato	Kuorodhesha vitu Zaidi ya viwili Mfano: Nimenunua nanasi, chungwa, embe na papai.
!	Mshangao	Kuonesha hisia kama vile hasira, mshangao, furaha Mfano: Lo! Ukistaajabu ya Musa utayaona ya Firauni
?	Kiulizo	Kuuliza swali Mfano: Ariana anaishi wapi?

Zoezi

Weka alama ya uandishi mbele ya jina la alama.

Mfano: Nukta .

Jina	Alama
(i) Mkato	_____
(ii) Mshangao	_____
(iii) Kiulizo	_____
(iv) Nukta	_____

Andika NDIYO kwenye sentensi ya kweli au HAPANA kwenye sentensi isiyo ya kweli.

1. Vilevile, timu yetu ilifunga magoli mawili. Neno **vilevile** ni jina la timu. _____
2. Alama ya mkato ni hii (?). _____
3. Alama ya nukta ni hii (.). _____
4. Mwalimu amesimama mbele ya darasa. Neno **mbele** linaonesha mahali aliposimama mwalimu. _____
5. Alama ya mkato ni hii (,). _____
6. Alama ya mshangao ni hii (!). _____
7. Hata hivyo, tulimpigia makofi matatu. **Hata hivyo** si kiunganishi. _____
8. Misheli amesimama kando ya mto. Neno **kando** maana yake ni mbali. _____

Zoezi

1. Andika sentensi zifuatazo kwa usahihi. **Hakikisha unaweka alama sahihi za uandishi na herufi kubwa.**

- (i) sebo anaishi mkoa wa morogoro
- (ii) wanafunzi walitembelea mbuga za wanyama za mikumiserengeti na ruaha **45**
- (iii) lo mtoto ameanguka
- (iv) shambani kwenu kuna mazao gan

2. Chagua jibu sahihi kwenye **kiboksi**, kisha jaza nafasi zilizoachwa wazi kwenye kifungu cha habari.

vilevile, ingawa, hata hivyo, isipokuwa

Darasa la k

Amani anaishi na bibi yake katika kijiji cha Kilole. Anamsaidia bibi yake shughuli za nyumbani. _____, anamsaidia kusafisha nyumba, kupika, kuosha vyombo na kufua. Amani huwa anafanya hivyo kila mara _____ siku ya Jumamosi tu. Siku hiyo Amani hushinda kwenye michezo mbalimbali _____ jioni hupika chakula. _____, Amani hufanya juu chini mpaka aoshe vyombo.

Zoezi

Tazama picha zifuatazo, kisha jaza nafasi zilizoachwa wazi kwa kutumia maneno yaliyopo kwenye kiboksi

nyuma, mbele, juu, kando, kushoto, chini, katikati, pembeni, ndani, kulia

(i) Mpira upo _____ ya kiti.

(ii) Begi lipo _____ ya meza.

(iii) Msichana amesimama _____ ya ndoo

(iv) Kikombe kipo _____ ya kabati.

(v) Upendo yupo upande wa _____ wa Hamisi.

(vi) Hamisi yupo upande wa _____ wa Upendo.

(vii) Basi lipo _____ ya lori.

(viii) Ng'ombe yupo _____ ya mbuzi.

(ix) Mtoto anatembea _____ ya barabara

(x) Mtoto amesimama _____ ya wazazi.

Darasa lako

Amosi alikuwa **juu** ya mti akichuma maembe. Mti wa maembe ulikuwa **kando** ya nyumba yao. Mti huo ulikuwa na maembe mengi sana. Ulikuwa na maembe mabichi na yaliyoiva. Amosi alichuma

maembe yaliyoiva na kuyadondosha chini. Lulu na Kiba walimsaidia kuokota maembe na kuyatia **ndani** ya ndoo. Walipomaliza kuokota maembe yaliyokuwa **chini** ya mti, waliingia nayo ndani. Walipofika ndani, waliyaosha na kuyapanga **ndani** ya jokofu.

Maswali

- (i) Amosi alikuwa _____ ya mti akichuma maembe.
- (ii) Mti wa maembe ulikuwa _____ ya nyumba.
- (iii) Lulu na Kiba waliyatia maembe _____ ya ndoo.

E. Andika NDIYO kwenye sentensi ya kweli na HAPANA kwenye sentensi isiyo ya kweli.

- (i) Ndege hukaa juu ya mti. _____
- (ii) Wanafunzi hukaa chini ya viti. _____
- (iii) Maua hupandwa kando ya nyumba. _____
- (iv) Ng'ombe huishi ndani ya maji. _____
- (v) Binadamu huishi ndani ya nyumba. _____
- (vi) Samaki huvelywa ndani ya msituni. _____
- (vii) Daftari huwekwa ndani ya begi. _____

Sura ya saba Kusikiliza mazungumzo

Ufahamu

Sikiliza habari hii ikisomwa, kisha **jibu maswali yanayofuata**.

Kusoma ni haki yetu

Kayande ni mwanafunzi wa Darasa la Tatu. Anasoma katika **Shule** ya Msingi Juhudi. **Rafiki** yake anaitwa Jema. Mdogo wake Jema anaitwa Furaha. Furaha anasoma **Darasa la Pili**. Siku moja, Kayande aliamka mapema ili awahi kwenda shuleni. Alipokuwa njiani, alikutana na rafiki yake Jema pamoja na mdogo wake Furaha. Jema na Furaha **walikuwa wanachunga** ng'ombe. Kayande aliwaauliza, "Leo hamuendi shuleni?" Jema alijibu, "Ndiyo hatuendi. Baba ametuambia tukachunge ng'ombe. Yeye anakwenda kwenye mkutano." Kayande aliwaambia, "Si vyema kukosa kwenda shuleni. Kusoma ni **haki** yetu."

Shuleni mwalimu aliita majina. Jina la Jema lilipoitwa, Kayande alijibu, "Amekwenda kuchunga ng'ombe." Mwalimu na wanafunzi **walisikitika**. Mwalimu akasema, "Mwanafunzi asipofika shuleni anakosa haki yake ya kupata elimu na atakuwa **mjinga**." Mwanafunzi mmoja alimuuliza mwalimu, "Haki za mtoto ni zifi?" Mwalimu akajibu, "Kila mtoto ana haki ya kupata elimu, kupendwa na kusikilizwa." Mwalimu aliendelea kusema kuwa, "Mwanafunzi **anapohudhuria** masomo shuleni, hujifunza mambo mengi. Pia, atawenza kujiamini na kufanikiwa katika maisha yake."

Mwanafunzi mmoja alimuuliza mwalimu, "Wazazi wakituzuia kuja shuleni tufanye nini?" Mwalimu akajibu, "Mnatakiwa kuwaagiza wenzeni kutoa taarifa hapa shuleni." Kayande alimuuliza tena mwalimu, "Wazazi hao watafanya nini?" Mwalimu akajibu, "Wataitwa shuleni kujieleza. Aidha, wataelezwa umuhimu wa kuwaruhusu watoto wao kuhudhuria shuleni kila siku." Wanafunzi wote walifurahi kusikia maneno ya mwalimu.

Zoezi

1. Nani anasoma Darasa la Tatu?
2. Rafiki yake Kayande anaitwa nani?
3. Kwa nini Jema na Furaha hawakwenda shuleni?
4. Mwanafunzi akienda shuleni kila siku atapata faida gani?
5. Watoto wana haki gani?
6. Unatakiwa kufanya nini mzazi au mlezi wako akikuzuia kwenda shuleni?
7. Habari hii inakufundisha nini?

Zoezi**Oanisha maneno na maana zake.****Mfano:****shule - (g) mahali ambapo wanafunzi hupata elimu**

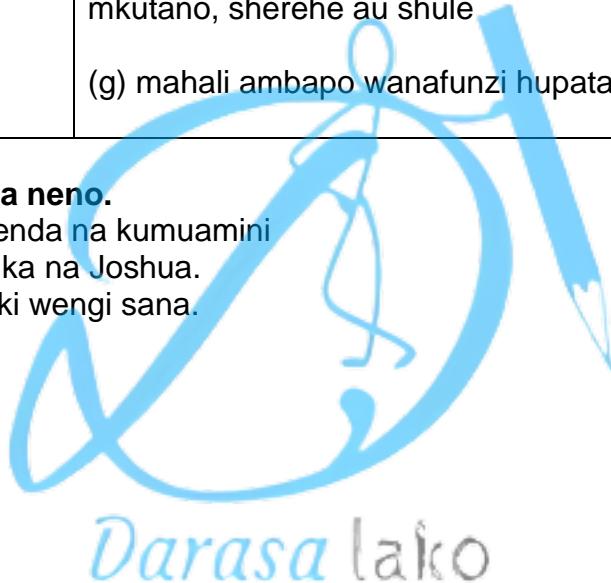
Maneno	Jibu	Maana
(i) shule	()	(a) fanya jambo lisitokee au lisiendelee kufanyika
(ii) chunga	()	(b) peleka mifugo malishoni na kuwalinda
(iii) haki	()	wasidhuriwe au kuibwa
(iv) sikitika	()	(c) mtu asiyejua kitu au jambo fulani
(v) mjinga	()	(d) pata huzuni kutokana na jambo baya lililotokea
(vi) hudhuria	()	(e) kitu ambacho mtu anastahili kukipata
(vii) zuia	()	(f) fika mahali panapofanyika jambo, kama vile mkutano, sherehe au shule
		(g) mahali ambapo wanafunzi hupata elimu

Tunga sentensi mbili kwa kila neno.**Mfano: Rafiki** - mtu unayempenda na kumuamini

Nina marafiki wawili, Erika na Joshua.

Dada yangu ana marafiki wengi sana.

- (i) shule
- (ii) rafiki
- (iii) chunga
- (iv) haki
- (v) mjinga

Zoezi**A. Jibu maswali yafuatayo kwa kuchagua jibu lililo sahihi.**

(i) Kayande aliamka mapema ili afanye nini?

- (a) Awahi kwenda shule
- (b) Awahi kwenda nyumbani
- (c) Awahi kwenda sokoni
- (d) Awahi kwenda shambani

(ii) Kwa nini Jema na Furaha hawakwenda shule?

- (a) Walikwenda kuchunga mbuzi
- (b) Walikwenda kuchunga kondoo
- (c) Walikwenda kuchunga ng'ombe
- (d) Walikwenda kuchunga punda

(iii) Mwalimu alisema kuwa mwanafunzi asipofika shuleni atakosa nini?

- (a) Haki yake ya kupata chakula
- (b) Haki yake ya kupata mavazi

- (c) Haki yake ya kupata elimu
 (d) Haki yake ya kucheza na wenzake
- (iv) Wazazi wakituzuia kuja shulenii tufanye nini?
 (a) Twende shambani kuchunga ng'ombe
 (b) Twende sokoni kuuza mboga
 (c) Tukae nyumbani tulee watoto
 (d) Tutoe taarifa shulenii
- (v) Nani aliyeambia Jema na mdogo wake waende kuchunga ng'ombe?
 (a) Kaka
 (b) Baba
 (c) Dada
 (d) Mama

Andika NDIYO kwenye sentensi ya kweli na HAPANA kwenye sentensi isiyo ya kweli.

- (i) Kayande ni mwanafunzi wa Darasa la Sita. _____
 (ii) Furaha anasoma Darasa la Pili. _____
 (iii) Kayande anasoma Shule ya Msingi Bidii. _____
 (iv) Kila mtoto ana haki ya kusoma, kupendwa na kusikilizwa. _____
 (v) Mwanafunzi akisoma kwa bidii atafanikiwa katika maisha yake. _____

Zoezi

Andika habari fupi kuhusu shule yako.

Sura ya nne Kutumia kamusi

Ufahamu

Kusoma mpangilio wa herufi za alfabeti ya Kiswahili.

- Imba wimbo wa alfabeti ya Kiswahili.

a	b	ch	d	e	f	g
h	l	j	k	i	m	n
o	p	r	s	t	u	v
w	y	z				

zoezi

Jibu maswali yafuatayo:

1. Kuna herufi ngapi za alfabeti katika wimbo ulioimba?
2. Taja herufi zote za alfabeti kwa mfuatano sahihi kuanzia **a** hadi **z**.
3. Taja herufi ya mwanzo katika alfabeti.
4. Taja herufi ya mwisho katika alfabeti.
5. Taja herufi tano za mwanzo kwa mfuatano.
6. Taja herufi iliyopo kabla ya **o**.
7. Taja herufi inayofuata baada ya **t**.
8. Taja herufi iliyopo kati ya **k** na **m**.

Zoezi

Jibu maswali yafuatayo:

1. Andika herufi ya kwanza ya jina lako.
2. Andika herufi ya kwanza ya jina lako.
3. Andika herufi ya kwanza ya jina la shule yako.
4. Taja maneno matatu yanayoanza na herufi **b**.
5. Taja maneno matatu yanayoanza na herufi **m**.
6. Taja maneno mawili yanayoanza na herufi **s**.

Kamusi

Kamusi ni nini?

Kamusi ni kitabu chenye maneno yaliyopangwa kwa alfabeti, kinachoeleza maana za maneno

Utazingatia mambo gani ukitaka kupata neno kwenye kamusi kwa urahisi?

Majibu

- k) Kujua herufi ya kwanza ya neno
- l) Kujua herufi ya pili ya neno

Faida za kutumia kamusi

- Kamusi ina faida gani?
- 1) Husaidia kujua maana za maneno
- 2) Husaidia kujua mpangalio wa maneno

Zoezi

Tumia kamusi kuandika maana za maneno yafuatayo:

1. mbuga
2. dereva
3. kivuli
4. ghala
5. samani
6. Ajuza
7. Shujaa
8. Mvivu

Majibu

1. Mbuga ni ni eneo amboko kuna mazingira ya uoto wa manyasi au eneo lililopo karibu na hifadhi ya wanyama
2. Dereva ni mtu ambaye anakiongoza chombo cha moto
3. Kivuli ni mchoro unaotokea wakati kiumbe au kitu kinapigwa na mwanga
4. Ghala ni chumba cha kuhifadhia nafaka
5. Samani vyombo vya nyumba kama vile meza, kiti, kitanda na kabati
6. Ajuza ni mwanamke mzee sana
7. Shujaa ni mtu ameshinda juu ya jambo fulani kwa mfano vita
8. Mvivu ni mtu asiyependa kufanya kazi

Zoezi

1. Panga maneno yafuatayo kialfabeti.

mama, miti, polisi, mtu, nje, mwalimu, shule, kijiti, kataza, nguo, kijiji,
sahani, dada, kituo, ndoo, alfabeti, njano, herufi, maneno, Januari

2. Panga majina yafuatayo katika kialfabeti

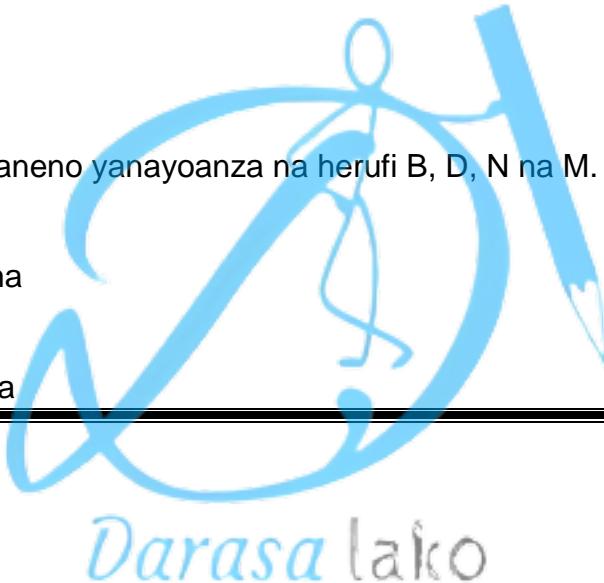
- 1) Jahari
- 2) Petro
- 3) Amina
- 4) Zureha
- 5) Baraka
- 6) Zainabu
- 7) Karimu
- 8) Neema
- 9) Okelo
- 10) Mpoki

Zoezi

Tunga sentensi nane zenyé maneno yanayoanza na herufi B, D, N na M.

Mfano

- a) Baba na mama wanalima
- b) Dada anapika chakula
- c) Nanasi ni tuna tamu
- d) Mimi ni mwanafunzi bora

Sura ya tisa

Kusoma kwa ufahamu na ufasaha

Ufahamu

Soma habari ifuatayo, kisha jibu maswali yanayofuata.

Mtoto mwema

Fikiri ni mwanafunzi wa Darasa la Tatu. Anasoma katika Shule ya Msingi Kiegea. Fikiri ana dada mmoja na kaka wawili. Yeye ni **kitindamimba** katika familia yao. Fikiri anaishi na shangazi yake katika Mkoa wa Morogoro. Shangazi yake anaitwa Neema. Fikiri anampenda sana shangazi yake. Humsaidia kazi za nyumbani kama vile kuosha vyombo, kufua na kufagia. Vilevile, humwagilia bustani ya maua. Nyumba yao inapendeza sana.

Fikiri anapokuwa shulenii, husoma kwa bidii. Anajua kusoma, kuandika na kuhesabu. Huwasaidia wanafunzi wenzake ambao huhitaji msaada. Rafiki yake Fikiri anaitwa Tumaini. Tumaini alikuwa hawezি kuhesabu vizuri lakini Fikiri alimsaidia. Siku hizi Tumaini anaweza kuhesabu vizuri. Walimu na wanafunzi wanampenda sana Fikiri.

Fikiri ni mwanafunzi mtiifu. Hutekeleza maelekezo anayopewa na wazazi au walezi na hata wanafunzi wenzake. Anapokuwa shulenii huwaheshimu walimu na viongozi wote. Fikiri ni mfano bora wa **kuigwa**. Siku moja, Fikiri alikuwa anatoka shulenii kuelekea nyumbani. Njiani alikutana na bibi mmoja. Bibi alikuwa amebeba kuni kichwani na **kikapu** mkononi. Fikiri alimsalimia kisha akamwambia, "Bibi naomba nikusaidie kubeba kikapu."

Bibi alifurahi sana. Aka jibu salamu na kumpa kikapu, kisha wakaendelea na safari. Walipofika **njiapanda** Fikiri akamwambia bibi, "Mimi ninaelekea barabara iendayo kulia." Bibi akamwambia Fikiri, "Asante sana mjukuu wangu. Mimi ninaelekea barabara iendayo kushoto." Bibi alichukua kikapu chake na kumshukuru Fikiri. Kisha kila mmoja aliendelea na safari yake.

Zoezi

1. Fikiri anasoma shule gani?
2. Nani alimsaidia Tumaini kujua kuhesabu?
3. Kwa nini Fikiri ni mfano wa kuigwa?
4. Kwa nini bibi alimshukuru Fikiri?
5. Habari hii inatufundisha nini?

Zoezi – msamiati

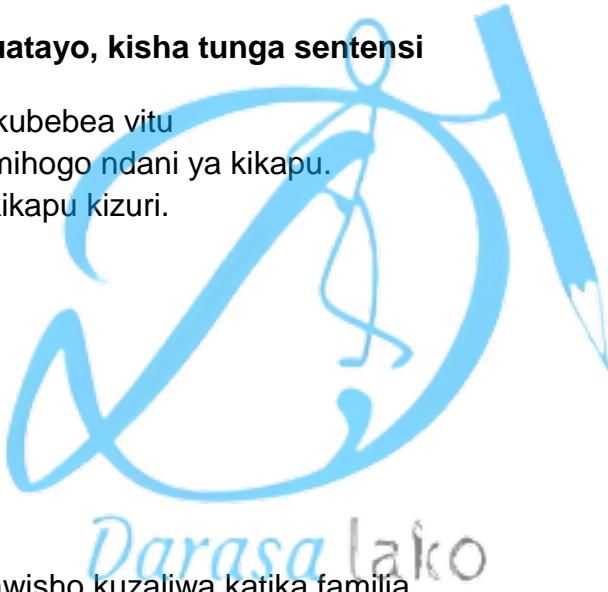
Eleza maana za maneno yafuatayo, kisha tunga sentensi mbili kwa kila neno.

Mfano: kikapu - chombo cha kubebea vitu

Babu ameweeka mihogo **ndani ya kikapu**.

Mama anasuka kikapu **kizuri**.

1. Kitindamimba
2. Tii
3. Heshimu
4. Iga
5. Kikapu
6. Njiapanda

Majibu ya maana za maneno

1. Kitindamimba ni mtoto wa mwisho kuzaliwa katika familia
2. Tii ni kitenda cha kukubali na kufanya maelekezo aau maagizo unayopewa
3. Heshimu ni hali ya uthamini anaokuwa nao mtu kwake na kwa wengine.
4. Iga ni kitendo cha kurudia matendo ya mtu mwingine
5. Kikapu ni chombo cha kubebea vitu
6. Njiapanda ni mahali ambapo barabara mbili hukutana

Zoezi

A. Andika NDIYO kwenye sentensi ya kweli au HAPANA kwenye sentensi isiyo ya kweli.

- (i) Wanafunzi hawapaswi kuwasaidia wazazi wao kazi za nyumbani. _____
- (ii) Wanafunzi wanaweza kufundishana. _____
- (iii) Fikiri ni mtoto mwenye tabia nzuri. _____
- (iv) Hatupaswi kuiga tabia ya Fikiri. _____
- (v) Fikiri ni mwanafunzi mtiifu. _____
- (vi) Bibi alimsifu Fikiri kwa tabia yake mbaya. _____

(vii) Fikiri ni mfano bora wa kuigwa. _____

(viii) Shangazi ni ndugu wa kike wa baba. _____

B. Chagua jibu sahihi na kuliandika sehemu iliyoachwa wazi:

(i) Fikiri ni kitindamimba katika familia yao. Maana yake ni

- (a) mtoto wa kwanza kuzaliwa
- (b) mtoto wa pili kuzaliwa ()
- (c) mtoto wa mwisho kuzaliwa
- (d) mtoto wa kati kuzaliwa

(ii) Wewe ni mwanafunzi unayetekeleza yale unayoambiwa. Kwa hiyo wewe ni nani?

- (a) mtiifu
- (b) mkorofu ()
- (c) mtukutu
- (d) mwongo

(iii) Nini maana ya kutoa msaada?

- (a) kumpa mtu zawadi
- (b) kumpongeza mtu ()
- (c) kumsaidia mtu
- (d) kumshukuru mtu

(iv) Jamila amezaliwa tumbo moja na baba yako. Unamwitaje Jamila?

- (a) mjomba
- (b) shangazi
- (c) binamu
- (d) bibi ()

C. Soma sentensi zifuatazo kwa umakini, kisha pigia mstari neno lilitokosewa.

- (i) Fikiri ni wanafunzi wa Darasa la Tatu.
- (ii) Watoto wanapaswa kumheshimu wazazi.
- (iii) Mwanafunzi wote wamefungua shule.
- (iv) Dada na kaka anaimba wimbo.
- (v) Bibi walikuwa amebeba kuni na kikapu.

D. Andika sentensi zifuatazo kwa usahihi:

- (i) Watoto anacheza mpira.
- (ii) Machungwa mazuri limeiva.
- (iii) Kitabu yangu kimechanika.
- (iv) Baba na mama anapika jikoni.
- (v) Maembe yote limeoza.
- (vi) Majina aliyoitwa ni erika asha na edithi.

Zoezi

Panga sentensi zifuatazo kwa mtiririko sahihi.

1. Kengele ya kukusanya ililia na mwalimu wa zamu alitoa matangazo.
2. Siku hiyo wanafunzi waliwahi kufika shulenii.
3. Walipoingia tu, walianza kujifunza wakiongozwa na walimu.
4. Walifanya usafi wa mazingira vizuri kwa kuiongozwa na viranja.
5. Baada ya matangazo wanafunzi walielekea darasani kwa ukakamavu

Sura ya kumi

Ninaweza kuandika

Ufahamu

Soma habari hii, kisha jibu maswali yanayofuata.

Siku ambayo sitaisahau

Ilikuwa siku ya Jumanne ya tarehe 5 Septemba mwaka 2023 ambayo sitaisahau maishani mwangu. Siku hiyo nilitokea maeneo ya Dumila, mkoani Morogoro kuelekea Manyovu, mkoani Kigoma. Tulisafiri kwa gari dogo binafsi liliokwu likiendeshwa na mijomba wangu Bwana Jedio. Tulipita Dodoma mpaka Tabora. Kwa kipindi chote cha safari, gari letu likuwa shwari kabisa. Likuwa tunaenda kwenye **mahafali** ya vijana waliokuwa wanahitimu mafupi ya Jeshi la Kujenga Taifa. Usilolijua ni kama usiku wa giza. Kumbe ilikuwa siku ya **balaa**, tena ya bahati mbaya kwetu.

Tulipokaribia Wilaya ya Urambo, dereva wetu alianza kuendesha kwa mwendo wa kasi bila ya kuchukua tahadhari ya kutosha. Ndani ya gari hilo tulikuwemo abiria tusiopungua watano. Wote tulikuwa tumefunga mikanda, tunaenda kwenye mahafali hayo kushuhudia gwaride, maonesho na mambo mengine mengi ya kijeshi.

Laha! Tulipofika njapanda ya Urambo, tulikutana na lori kubwa la mchanga maarufu kama mende. Lori hilo liliingia kwenye barabara kuu kwa kasi bila ya dereva kuruhusiwa na taa za upande wake. Puu! Kilikuwa ni kishindo kikubwa kama bomu. Watu walipiga mayowe wakisema, "Ajali!!" Wengine walisema, "Mungu wangu!" Wengine waliita, "Mamaaa!!" Kelele nyingi zilisikika.

Ilikuwa ajali mbaya ambapo gari letu **liligongwa** na lori na kuburuzwa hadi mtaroni. Vioo vyote vilipasuka na gari **lilibonyea** maeneo mengi. Abiria **wote tulipata majeraha madogo**. Polisi waliwahi eneo la tukio na kushirikiana na raia wema **kuokoa** watu. Magari mawili ya polisi yalitumika kuwawahisha majeruhi kwenye hospitali kubwa iliyokuwa jirani na eneo la tukio.

Madaktari na wauguzi walipambana kuokoa maisha ya majeruhi hao. Baada ya muda mfupi tulikuwa tumepatiwa matibabu na **kuruhusiwa**. Hakika hii ni siku **ambayo sitaisahau kamwe!** Jambo nililojifunza ni kuwa kila raia **anapaswa** kufuata sheria za usalama barabarani. Sheria hizi zinatulinda wote

Zoezi

1. Abiria waliopata ajali walikuwa wakielekea kwenye **tukio** gani?
2. Dereva wa gari lipi alikuwa **mzembe**? Eleza **uzembe** wake.
3. Kuna umuhimu gani wa kuwaokoa kwa haraka wasafiri waliopata ajali?
4. Nini maana ya **raia** wema?
5. Madereva hupaswa kuchukua tahadhari gani wanapoendesha magari?
6. Habari hii inatufundisha nini?
7. Andika habari hii kwa maneno yako mwenyewe kwa sentensi tano

Zoezi (Msamiati)

Eleza maana za maneno yafuatayo, kisha tunga sentensi mbili kwa kila neno.

Mfano: **abiria** – mtu/watu wanaosafiri kwa chombo cha usafiri

Abiria **wote** waliambiwa wafunge mikanda.

Abiria **waliopanda** treni ya mwendokasi walifika haraka.

1. **mahafali**
2. **balaa**
3. **kasi**
4. **abiria**
5. **ajali**

6. maisha

Zoezi

Tunga sentensi kumi kwa kutumia jedwali lifuatalo:

Mfano: (i) Kaka hapendi ugomvi.

(ii) Darasa letu hupambwa kwa picha mbalimbali.

(iii) Mwalimu wetu hapendi kelele

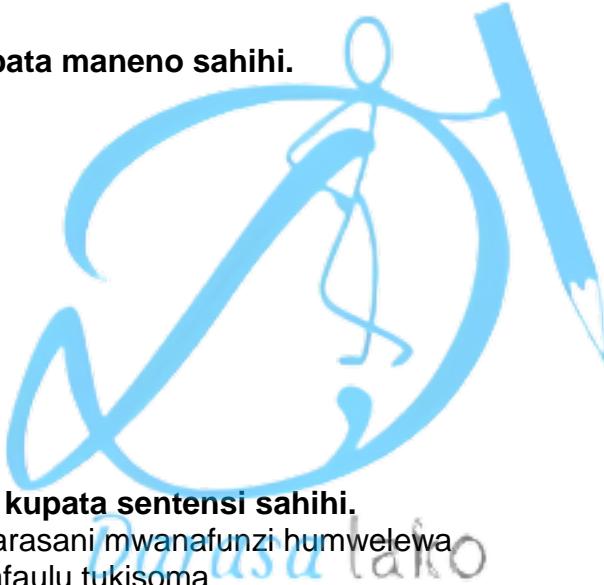
Kaka	hupambwa kwa	madawa ya kulevya
Madawa ya kulevya	hufunzwa na	vizuri
Mwalimu wetu	hushusha	ugomvi
Mtoto mwema	ni hatari	wazazi
Darasa letu	hapendi	maadili ya nchi yetu
	ni haramu kwa	walimu
	hutufundisha	picha mbalimbali
	ni aina ya	kelele
		kwa afya zetu
		maua

Zoezi

Panga herufi zifuatazo ili kupata maneno sahihi.

Mfano: SHOEK - KESHO

- (i) MAIUT
- (ii) KOTOKO
- (iii) ZAATKA
- (iv) VYELA
- (v) MUNBANYI
- (vi) RUMAHA
- (vii) NDOOKA
- (viii) NTINSEES
- (ix) MBANYU
- (x) LESHUNI

Panga maneno yafuatayo ili kupata sentensi sahihi.

- (i) mwerevu mwalimu darasani mwanafunzi humwelewa
- (ii) bidii kwa mtihani tutafafulu tukisoma
- (iii) mnyama porini ni anayeishi mbweha
- (iv) nilipewa nilipofaulu mtihani zawadi
- (v) maua darasa hupambwa mazuri letu kwa sana
- (vi) saba ina siku moja wiki

Panga sentensi zifuatazo katika mtiririko unaofaa.

- (i) Anaishi na wazazi wake katika Kijiji cha Lihole.
- (ii) Waliwahi zahanati ya karibu kupatiwa matibabu.
- (iii) Mama yake alichimba viazi na ye ye ali kuwa akivitia kapuni.
- (iv) Siku moja ye ye na mama yake walikwenda shambani kuchimba viazi.
- (v) Kwa bahati mbaya nyuki wali wavamia na kuwajeruhi.
- (vi) Lipake ni mwanafunzi anayesoma Darasa la Tatu.

Zoezi

Tunga habari fupi yenyeye kichwa cha habari "Chakula ninachokipenda" kwa kuzingatia mpangilio sahihi wa maneno na alama za uandishi.

Sura ya kumi na moja

Kuchambua matini

Ufahamu

Soma shairi na habari, kisha jibu maswali yanayofuata.
Shairi

Tuyatunze mazingira

1. Leo tumekusanyika, **mazingira** kuyajua,
Mama baba nawe kaka, ni vema mkasogea,
Ili nipate sikika, kisha nanyi tachangia,
Sipotunza mazingira, nayo hayatatutunza.
2. Tukitunza mazingira, **faida** tajipatia,
Tutaepuka madhara, kamwe maradhi sikia,
Tutapata afya bora, hewa safi nakwambia,
Sipotunza mazingira, nayo hayatatutunza.
3. Miti hutusaidia, kwa mbao matunda pia,
Kivuli hutupatia, mvua kutuletea,
Mmomonyoko zuia, ardhi itatulia,
Sipotunza mazingira, nayo hayatatutunza.
4. Mazingira kuyatunza, faida tumezijua,
Taka wengi kutotonza, sasa acha nakwambia,
Mana hili si la kwanza, sote tuiweke nia,
Sipotunza mazingira, nayo hayatatutunza.

Zoezi

Soma habari kisha jibu maswali *yaliyochini* ya habari hii.

Watu wote katika familia hupaswa kutunza **mazingira**. Tukitunza mazingira yetu tutapata **faida** nyingi. Tutapata hewa safi, tutaepuka **maradhi** na tutakuwa na afya bora. Miti hutupatia mbao, matunda, kivuli na mvua. Vilevile, miti huzuia **mmomonyoko** wa udongo. Tuache tabia ya kutupa takataka ovyo kwa kuwa zinachafua mazingira.

Maswali

1. Nani anayepaswa kutunza mazingira?
2. Taja faida tunazozipata kwa kutunza mazingira.
3. Eleza nini kitatokea tukiishi katika mazingira machafu.
4. Wewe unafanya shughuli gani za kutunza mazingira?
5. Taja idadi ya beti katika shairi la "Tuyatunze mazingira."
6. Eleza ujumbe unaoupata katika ubeti wa pili na wa nne.
7. Eleza hasara tunazozipata kwa kutokutunza mazingira.
8. Eleza tofauti katika usomaji wa shairi na habari.
9. Pendekeza kichwa cha habari hii.

Eleza maana za maneno yafuatayo, kisha tunga sentensi mbili kwa kila neno.

Mfano: **mazingira** - ni jumla ya vitu vinavyomzunguka mtu katika makazi yake

Mazingira machafu huleta magonjwa.

Shule yetu ina mazingira mazuri.

1. mazingira
2. faida
3. maradhi
4. mmomonyoko

A. Jaza nafasi zilizoachwa wazi kwa kuchagua neon sahihi katika maneno haya.

mazingira, madhara, kufyeka, mmomonyoko, jitihada

- (i) _____ ni hali ya kuondolewa kwa udongo kunakosababishwa na maji au upepo.
- (ii) _____ ni kukata miti au nyasi ili ziwe fupi.
- (iii) _____ ni matokeo yanayosababishwa na uharibifu wa kitu fulani.
- (iv) _____ ni bidii ya kufanya jambo.
- (v) _____ ni jumla ya vitu vinavyomzunguka binadamu.

B. Tunga sentensi mbili kwa kila neno.

- (i) Ardhi
- (ii) Kivuli
- (iii) Hewa
- (iv) Matunda
- (v) Afya

C. Andika kinyume cha maneno haya.

- a) Chafu
- b) Hasara
- c) Dondosha
- d) Tunza
- e) Kusanya

Zoezi

Tunga habari, kisha eleza mafunzo ya habari hiyo.

Darasa lako

Sura ya Kumi na Mbili

Kusimulia hadithi

Ufahamu

Soma hadithi ifuatayo, kisha jibu maswali yanayofuata.

Ndege wetu

Hapo **kale**, palitokea ndege wengi waliokuwa wamejawa na furaha. Kila mmoja alimtambia mwenzake kuhusu sifa alizonazo katika jamii. Wengine walitamba kuhusu rangi zao, umbile lao na sifa nyingine nyingi. Kuku alianza kutamba na Bundi akamalizia kama ifuatavyo:

Kuku Jike alianza kwa kutamba kuwa yeye ni jamii ya ndege. **Hutaga** mayai na **kuangua** vifaranga. Mayai ni chakula bora. Kuku Dume ambaye ni Jogoo alieleza kuwa yeye huwika mapema asubuhi.

Watu wengi huamshwa na sauti yake. Kuku walimaliza bila kuitaja sifa yao moja kubwa kuwa nyama yao hupendwa na watu wengi.

Mwewe naye aliingia kwa mbwembwe na alieleza kuwa yeye huishi juu ya miti. Mara nyingi hupenda kuruka kutoka mti mmoja kwenda mwingine. Mwewe alisema chakula chake ni vifaranga vyta kuku.

Kasuku hakuwa nyuma. Naye aliingia na kueleza kuwa yeye ni ndege mwenye rangi nyingi. Anapenda kuiga sauti za binadamu. Mara nyingi hufugwa na binadamu.

Majigambo yaliendelea Batamzinga na Mbuni walifuata. Batamzinga alisema yeye ni ndege wa porini, pia hufugwa. Alijilinganisha ukubwa wake na kuku. Batamzinga alitamba kuwa yeye ni mkubwa kuliko kuku. Pia, ana rangi nyingi na hupenda kula samaki.

Mbuni yeye aliingia kwa **madaha**. Alijieleza kuwa yeye ni ndege mkubwa mbugani. Hivyo, hawezি kuruka juu sana ila ana uwezo wa kukimbia sana. Mbuni hutaga mayai makubwa sana.

Siku ile ndege wote walikuwa na furaha. Kila ndege alikuwa akionesha **mikogo** kwa kuyapigapiga mabawa yake. Kunguru, Chiriku na Bundi walikuwa wa mwisho kujieleza. Kunguru aliringa kwa rangi yake nyeusi. Kunguru alieleza kuwa baadhi yao wana doa moja jeupe shingoni. Wao hula vyakula mbalimbali.

Chiriku naye alitamba kwa kijiita kinanda *wa angani*. Yeye hula *nafaka*. Pia, ni ndege mwenye umbile dogo.

Bundi alimalizia kwa kusema kuwa yeye ana macho makubwa yanayomsaidia kuona vizuri usiku. Mara nyingi huonekana usiku.

Ndege waliifurahia siku hiyo. Kila mmoja alijua sifa za mwenzake. Ingawa sifa nyingine zilikuwa za kuongeza chumvi. Baada ya hapo wote walitawanyika na kuendelea na majukumu mengine.

Zoezi

1. Ndege gani alianza kutamba?
2. Taja jina la ndege mkubwa kuliko wote.
3. Ndege gani alimalizia kutamba?
4. Umependa maelezo ya ndege gani? Kwa nini?
5. Habari hii inatufundisha nini?

Zoezi

Eleza maana za maneno yafuatayo na tunga sentensi mbili kwa kila neno.

Mfano: **kale** - zamani sana

Hapo kale binadamu waliishi mapangoni.
Hapo kale wanyama wote waliishi porini.

1. Kale
2. Tamba
3. Taga
4. Angua
5. Madaha
6. Mikogo

A. Andika NDIYO kwenye sentensi ya kweli au HAPANA kwenye sentensi isiyo ya kweli.

- (i) Batamzinga ni mkubwa kuliko kuku. _____
(ii) Chiriku ana macho makubwa kuliko bundi. _____
(iii) Kunguru ni mdogo kuliko mbuni. _____
(iv) Kasuku ana mdomo mrefu kuliko kunguru. _____
(v) Bundi mara nyingi huonekana mchana. _____
(vi) Mayai ya kuku ni makubwa kuliko ya mbuni. _____

B. Panga herufi zifuatazo ili kupata neno sahihi.

- (i) IUBND _____
(ii) RUKICHI _____
(iii) NUKUGUR _____
(iv) KUSAKU _____
(v) THAHIDI _____

Ufahamu

Soma hadithi ifuatayo, kisha jibu maswali yanayofuata.

Urafiki wa uongo

Hapo zamani, kulikuwa na Kuku na Mwewe. Kuku na Mwewe walikuwa marafiki sana. Kuku alikuwa na watoto watano na Mwewe alikuwa na watoto watatu. Wote walikuwa wanapenda kucheza pamoja. Siku moja kulitokea njaa, Mwewe akamwambia Kuku waende porini kuwinda. Kuku alikubali na waliwaacha watoto na kuelekea porini. Watoto wa mwewe walikaa juu ya mti na wa kuku chini ya mti. Kuku na Mwewe walianza safari. Walipokuwa njiani, Mwewe alimwambia Kuku kuwa amesahau manati yake. Hivyo, anarudi kuyachukua. Kumbe Mwewe alimdanganya Kuku.

Mwewe alianza safari ya kurudi nyumbani. Kuku alimsubiri Mwewe akidhani kuwa atarudi mapema. Kuku alikaa kwa muda mrefu lakini Mwewe hakurudi. Baadaye, Kuku aliamua kuanza safari ya kurudi nyumbani. Alipofika, alimkuta Mwewe amekaa juu ya mti na watoto wake. Kuku alimuuliza, "Rafiki yangu Mwewe watoto wangu wako wapi?" Mwewe akamjibu, "Nimewageuza chakula changu." Kuku alikasirika sana na kumchukia Mwewe. Hadi leo kuku na mwewe ni maadui.

Zoezi

1. Nani walikuwa marafiki?
2. Kuku na Mwewe walikubaliana kwenda wapi?
3. Mwewe alimdanganya nini Kuku? Kwa nini alifanya hivyo?
4. Kitu gani kiliwatokea watoto wa Kuku?
5. Kwa nini Kuku alikasirika sana na kumchukia Mwewe?
6. Hadithi hii inatufundisha nini?
7. Simulia hadithi hii kwa maneno yako mwenyewe.

Zoezi

A. Andika umoja au wingi wa maneno yaliyomo katika jedwali.

Umoja	Wingi
(i) ndege	_____
(ii) _____	Viota
(iii) _____	Majani
(iv) mti	_____
(v) _____	Mimea
(vi) mbuni	_____